

УДК 37:37.013(436)

ПОЧАТОК РЕФОРМУВАННЯ АВСТРІЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Я.І.ФЕЛЬБІГЕРА

Жанна Романова

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул.Дорошенка,41, 79000 Львів, Україна*

Розкрито зміст освітніх реформ в Австрійській імперії у другій половині ХУІІІ ст., роль і місце у їх здійсненні німецького педагога Я.І.Фельбігера.

Ключові слова: шкільна реформа, підготовка вчителя, шкільний закон.

На початку ХVІІІ ст. Австрійська імперія Габсбургів являла собою величезний територіальний конгломерат, населення якого складалося із етнічно й культурно різноманітних народів. Габсбургам бракувало сильних централізованих установ, необхідних для уніфікації управління. Відтак це було слабо скоординоване об'єднання, яке часто охоплювали кризи, породжувані внутрішніми чварами, – повстання, визвольні рухи, національна, конфесійна і соціальна напруженість – або втручаннями ззовні. Землі, які входили до складу імперії були дуже різними і пов'язані між собою лише пануючою династією [4].

Імператор Карл VI (1685-1740) поставив собі за мету зробити із роздрібленої монархії довговічну єдність. 19 квітня 1713 року він проголосив “вічний” закон, т. зв. “Прагматичну санкцію”. В ній проголошувалася неподільна державна сполука австрійських земель. Це означало, що вони мають залишатися зв'язаними “вічним союзом”; жоден правитель не мав права ділити цей територіальний комплекс; жодна провінція не мала права відокремитися. Якщо не було спадкоємця по чоловічій лінії, престолонаслідування в об'єднаних землях відбувалося по жіночій лінії. “Прагматична санкція” не лише привела в єдиний порядок престолонаслідування Габсбургів, але й створила конституційно-правову основу для всієї австрійської держави загалом. Коли Марія Терезія після смерті свого батька в 1740 році прийшла до влади, вона використала її для реформ, які б перетворили цю слабо зв'язану спадкову масу в могутню централізовану державу [6,с.17; 8, с.7].

Марія Терезія при допомозі добрих радників розумно і обережно реформувала зверху відсталу монархію і перетворила її в сучасну правову і

культурну державу. Великого значення вона надавала реформам у галузі освіти. Заслуга Марії Терезії полягає ще й у тому, що вона вбачала в освіті саме той об'єднуючий фактор, який мав би сприяти зміцненню цієї багатонаціональної держави.

До цих пір освіта вважалася переважно справою церкви. Відтепер освіта підпадала під контроль держави – була створена придворна шкільна комісія. Завданням комісії було прийти до одноманітної, повної, практичної і довговічної освіти, тому всі школи було взято під її контроль та опіку. Під словом “одноманітна” розумілася не лише єдина, уніфікована державна організація шкільної освіти, але й також навчання, під час якого формується однаковий спосіб мислення всіх вірогідних і справжній національний дух. За допомогою освіти на всіх рівнях мало здійснюватися суспільне виховання, метою якого було формування “добродійного і корисного громадянина Австрійської держави, який любить свою батьківщину і правлячий дім” [7, с.303-305].

Реформи готували запрошені Марією Терезією члени придворної освітньої комісії; обговорювалися різні проекти, плани. Комісія посилає делегатів за кордон, щоб вивчати організацію зразкових шкіл, їхній досвід, а також знайти людей, які б могли допомогти в поліпшенні реформування системи освіти в Австрії. Саме в цей час австрійські посланці познайомилися із діяльністю Я.І.Фельбідгера.

Після закінчення теологічного факультету Ян Ігнаціо Фельбідгер (1724-1788) вступив до монастиря августинців в Сагані, згодом став його абатом і почав займатися шкільними справами. Контролюючи діяльність місцевих шкіл, Фельбідгер переконався в низькому рівні їхньої роботи. Це спонукало його до реформаторської діяльності. Він почав вивчати педагогічну літературу, особисто відвідував діючі зразкові школи, зокрема Берлінську реальну школу Геккера, де вивчав методи навчання, ознайомився з досвідом роботи. Побачене і прочитане спробував застосувати на практиці. Використавши досвід насамперед північно-німецьких педагогічних моделей, Я.І.Фельбідгер розробив систему навчання для католицьких шкіл Сілезії, яка була закріплена в т. зв. “Генеральному регламенті” (1765). В результаті цього значно розширилася мережа народних шкіл та поліпшився зміст навчання в них. Фельбідгер виступив проти механічного запам'ятовування. Діти повинні були розуміти матеріал і використовувати його в житті. Навчання мало поєднуватися з вихованням у дусі католицької моралі. Педагог-реформатор сформулював положення, які б сприяли правильній організації навчання: класно-урочна організація навчання, перевірка засвоєного матеріалу та ін. Згодом він переніс свою діяльність в Австрію [1, с.470].

Марія Терезія запросила Я.І.Фельбігера, як найбільш відомого на той час спеціаліста для проведення шкільної реформи. Він розробив шкільний порядок, враховуючи досвід інших держав і власну 12-річну практичну діяльність. Його впровадження в Австрійській багатонаціональній державі було великою культурною подією, дія якого виходила за її межі. Комісія надала йому форми закону.

6 грудня 1774 року Марія Терезія підписала “Загальний шкільний порядок для нормальних, головних і тривіальних шкіл в усіх імперських спадкових землях” і створила цим основу для єдиної державної початкової шкільної освіти. В передмові до цього документа Марія Терезія вказала причину свого рішення – сприяння поліпшенню добробуту своїх земель і усвідомлення того, що виховання молоді має стати найважливішою основою, запорукою щастя націй, тому що саме від доброго виховання і керівництва залежали спосіб життя, мислення і успіхи людей у майбутньому.

Сам закон встановлював у 24-х параграфах основні відправні пункти нового порядку. Насамперед “Загальний шкільний порядок...” передбачав три типи початкових шкіл:

- 1) однокласні церковно-парафіяльні з навчанням рідною мовою;
- 2) у невеликих містах – “тривіальні” (трикласні) школи;
- 3) в містах – головні, взірцеві, або нормальні, чотирикласні школи з навчанням німецькою мовою. Вони готували учнів для продовження освіти у середніх школах (гімназіях) та університетах [3,с.56].

Предбачалося, що в кожному окрузі мала бути відкрита одна нормальна школа, що слугувала б взірцем для інших шкіл адміністративної одиниці і, крім того, готувати педагогічний персонал для “німецьких шкіл”. Вчителі ж в усьому – від прийняття на роботу до методів навчання – повинні були керуватися розпорядженнями шкільної комісії. Власне навчальний процес у нормальних школах регулювався до подробиць навчальним планом. На заняттях дозволялося використовувати лише апробовані підручники і застосовувати лише визначені методи навчання. Відвідування школи було обов’язковим для всіх дітей від 6-ти до 12-ти років.

Хлопчики і дівчатка навчалися разом. Успіхи учнів фіксували вчителі у відомостях. Стан успішності констатувався суспільними екзаменами щопівріччя; кращі учні нагороджувалися.

Велика увага приділялася підготовці вчителів. Шкільна реформа Фельбігера призначалася насамперед для вчителів. Він розумів, що лише добре освічений вчитель може бути спроможним поліпшити стан шкільної системи. “Загальний шкільний порядок...” визначав якості та обов’язки вчителів. Вчитель мусив добре знати свій предмет і володіти методами викладання. Курс підготовки тривав приблизно три місяці. Прийом на курси був пов’язаний із свого роду вступним іспитом, а при підготовці практика

мала бути на першому місці, хоча й давалися певні теоретичні основи. Для випускних іспитів не існувало єдиних розпоряджень. Насамперед вчителі повинні були довести свої знання з окремих предметів і показати свою майстерність при проведенні пробних занять.

Таким чином, в Австрії почалася відтепер, хоча і скромна, все-таки планомірна професійна підготовка вчителів початкової школи. Це стало суттєвою передумовою для створення системи народної освіти.

Зовнішній бік шкільної реформи полягав в організаційній уніфікації і рівномірному розподілі початкових шкіл, відповідно до потреб населення. Набагато сильніше Я.І.Фельбігер вболівав за внутрішній бік реформи. Щоб досягти успіху, він пропонував комбінацію, що складалася з чотирьох методів навчання. Навчання мало задіювати всіх учнів одночасно, тобто було спрямоване на весь клас, тоді як раніше вчитель, як правило, звертався до однієї дитини, а в цей час інші робили, що хотіли. Систематичне опитування також обіцяло реформам успіх, механічне запам'ятовування навчального матеріалу відходило на задній план. Учні мали розуміти вивчене і мусіли передати його своїми словами. Проте спроба “прекрасно просвітити розум учнів” часто зазнавала невдачі – при запам'ятовуванні ще не було вироблено для цього правил. [9, с.103-105].

Свій досвід Фельбігер узагальнив у великому методичному посібнику, який мав бути під рукою у кожного вчителя.

Австрійська система початкової освіти, без сумніву, формувалася важко. Фельбігер шукав різні способи, щоб привести її в рух. Але на першому плані завжди був вчитель, який добре знав свій предмет і сумлінно виконував свої обов'язки. Від нього вимагалось, щоб він був чесним, порядним християнином, ставився до дітей з батьківською любов'ю, виявляв би бадьорість духу і проявляв терпіння у вихованні і навчанні.

Реформи ж початкової освіти поширювалися завдяки централізованій владі і великому авторитету реформаторів.

Безперечно, що Австрії вдалося в 70-ті роки XVIII ст. за короткий час поліпшити початкову шкільну освіту. Головна заслуга належить Я.І.Фельбігеру, який не лише встановив норми (“Загальний шкільний порядок...”), але й намагався з майже фанатичною упертістю впроваджувати їх у шкільну дійсність. Звичайно, всі цілі не могли бути досягнуті, але фундаменти реформи заклалися так глибоко і широко, що подальший їхній розвиток був обов'язковим.

Керована Фельбігером реформа в різних провінціях монархії проходила по-різному, не завжди враховувалися можливості і потреби регіонів. Проте контури її були фіксовані, і час працював на нову школу.

Розвинута Я.І.Фельбігером концепція реформи вийшла далеко за межі Австрії і вплинула на розвиток освітньої справи в Європі. Для майже

половини континенту ця модель реформи стала зразком для оформлення початкової шкільної освіти. Звичайно, тут мова не йде лише про пряме перенесення. В багатьох випадках Фельбігер впливав лише духовно на окремих педагогів або на освітню політику переважно католицьких держав, створювалися модифікації його моделі реформи. Держави, які турбувалися про шкільну реформу, починали співпрацювати.

Отже, прийнятий в 1774 році новий устрій початкової освіти був дійсним для всіх провінцій Австрії. Він спричинив суттєві зміни не лише в центральних регіонах держави, але й дав також значні культурні імпульси в усіх землях, що були під владою Габсбургів. Фельбігер зазначав, що початкову освіту діти повинні отримувати рідною мовою. Це сприяло передусім національному відродженню слов'янських народів Габсбурзької монархії. Державні розпорядження про розвиток початкової освіти потрапили тут в особливо родючий ґрунт, тому що слов'яни швидко усвідомили їхнє значення для свого культурного і національного розвитку. Неграмотність і культурна відсталість менш як за десятиріччя сильно зменшилися. З покоління слов'ян, яке в той час отримало освіту, вийшли великі особистості XIX ст., котрі були окрилені романтизмом і висували спочатку культурні, а пізніше політичні вимоги.

Зокрема, Богемія стала зразковою землею в справі розвитку шкіл – з густою мережею шкіл і гарним відвідуванням. Це сталося насамперед завдяки професору Празького університету Карлу Генріху Сайбту, а пізніше і єпископу Фердинанду Кіндерману, які не лише впроваджували в життя в цій землі реформи і були відповідальні за них, але й також своїми модифікаціями впливали на загальний розвиток австрійської шкільної системи.

Утвердилася шкільна реформа в Чехії, Словенії та Сербії. Незважаючи на перешкоди і значні фінансові потреби, імператор Йосиф II, який продовжив справу Марії Терезії в галузі освіти, намагався створити широку мережу шкіл у приєднаних до Австрії у 80-х рр ХУІІІ ст. Галичині та Буковині. Апробовані шкільні підручники перекладали на слов'янські мови і друкували на державні кошти. Саме переклад і друк шкільних книжок мовами народів став вирішальним для розвитку національних мов. Культурне пробудження слов'ян стало передумовою національних рухів XIX ст. [9, с. 130-140].

Реформи Фельбігера знайшли продовження на німецькомовних територіях і в Західній Європі. Особливе значення мав педагог-реформатор для Баварії. Генріх Браун на основі фельбігерських ідей створив “першу баварську педагогіку.

Ідеї Фельбігера досягли Швейцарії, Люксембургу, Іспанії, Росії та інших країн.

Підсумовуючи сказане, відзначимо велике значення педагогічної діяльності Яна Ігнаціо Фельбігера як для реформування австрійської системи освіти, так і загалом для розвитку освіти в Європі.

Сьогоднішня система освіти Австрії побудована на історичних традиціях, наступності освітніх реформ [5, с.9]. З огляду на це, видається важливим і актуальним дослідити і проаналізувати процес становлення і розвитку австрійської системи освіти в історичній ретроспективі.

1. *Александров А.П., Арзуманян А.А., Арциховский А.В. и др.* Педагогическая энциклопедия. М., 1964.
2. *Курляк І.С.* Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918-ті рр.). Львів, 1997.
3. *Ступарик Б. М.* Національна школа: витоки, становлення. Київ, 1998.
4. *Субтельний О.* Україна: історія. Київ, 1993.
5. *Сухорський С.* Освіта закордоння. Львів, 1995.
6. *Тейлор А. Дж. П.* Габсбурзька монархія 1809–1918-ті рр. Львів, 2002.
7. *Цольнер Еріх.* Історія Австрії /Пер. з нім. Р.Дубасевич та ін.). Львів, 2001.
8. *Brezinka W.* Pädagogik in Österreich. Bd. 1: Einleitung : Schulwesen, Universitäten und Pädagogik im Habsburger-Reich und in der Republik. Wien, 2000.
9. *Engelbrecht H.* Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs. Bd. 3: Von der früheren Aufklärung bis zum Vormärz. Wien, 1984.

BEGINNING OF THE AUSTRIAN EDUCATION SYSTEM REFORMING AND PEDAGOGICAL ACTIVITY OF Y.I. FEL'BIGER

Zhanna Romanova

*Ivan Franko National University of Lviv
Doroshenko Str., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

The paper considers the content of education reforms in Austria in the second half of the 18 th century, and the role, activity of the German educator Y.I. Fel'biger in implementing these reforms.

Key words: school reform, teacher preparation, school law.

Стаття надійшла до редколегії 13.02.2003
Прийнята до друку 18.06.2003